

اقتصاد

چگونه جهان را توضیح می دهد

تاریخ به روایت اقتصاد

How economics explains the world

a short history of humanity, 2024

سرشناسه	لی، اندرو، ۱۹۷۲-م. Leigh, Andrew
عنوان و نام پدیدآور	اقتصاد چگونه جهان را توضیح می‌دهد: تاریخ به روایت اقتصاد
مشخصات نشر	نویسنده: اندرو لی؛ مترجم: وحید موسوی‌داور؛ با مقدمه فرهاد نیلی. تهران: موسسه فرهنگی و هنری دیدگاه کاوش و سازندگی دکسا، ۱۴۰۴.
مشخصات ظاهری	۲۶۰ ص.
شابک	۹۷۸-۶۲۲-۵۵۷۱-۹۶-۹:
فهرست نویسی	فیا
عنوان دیگر	تاریخ مختصر انسان.
موضوع	اقتصاد - تاریخ؛ Economics - History تاریخ اقتصادی؛ Economic history تمدن - جنبه‌های اقتصادی؛ Civilization - Economic aspects تاریخ جهان -- جنبه‌های اقتصادی World History - Economic aspects
شناسه افزوده	موسوی‌داور، وحید، ۱۳۵۹ -، مترجم
شناسه افزوده	نیلی، فرهاد، ۱۳۴۱ -، مقدمه‌نویس
رده‌بندی کنگره	HB۷۵:
رده‌بندی دیویی	۳۳۰/۰۹:
شماره کتابشناسی ملی	۱۰۲۳۰۸۶۸:

اقتصاد

چگونه جهان را توضیح می دهد

تاریخ به روایت اقتصاد

اندرو لی
ترجمه وحید موسوی داور
با مقدمه فرهاد نیلی

اقتصاد چگونه جهان را توضیح می‌دهد

تاریخ به روایت اقتصاد

نویسنده: اندرو لی

مترجم: وحید موسوی داور

صفحه‌آرا: احمد علی‌پور

طراح جلد: هادی جلدی

نوبت چاپ: دوم ۱۴۰۴

تیراژ: ۳۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۵۵۷۱-۹۶-۹

موسسه فرهنگی دیدگاه کاوش و سازندگی دکسا

نشانی: ایران، تهران، صندوق پستی ۱۴۶۵۵۹۴۳

Email: publication@doxa-v.org

تلفن: ۰۲۱۵۴۹۳۲۲۲۲

 doxa__vision

www.doxa-v.org

فهرست مطالب

۷.....	مقدمهٔ فرهاد نیلی.....
۱۵.....	مقدمه.....
۲۵.....	فصل اول: خروج از افریقا و پرداختن به کشاورزی.....
۴۵.....	فصل دوم: کانال بزرگ، ماشین چاپ، و طاعون.....
۵۷.....	فصل سوم: عصر سفرهای دریایی.....
۷۱.....	فصل چهارم: انقلاب صنعتی و ثروت ملل.....
۸۹.....	فصل پنجم: اوج‌گیری تجارت، مسافرت، و فناوری.....
۱۰۵.....	فصل ششم: مدل‌های اقتصادی و کارخانهٔ مدرن.....
۱۱۷.....	فصل هفتم: جنگ جهانی اول و رکود اقتصادی.....
۱۳۵.....	فصل هشتم: جنگ جهانی دوم و برتون وودز.....
۱۴۵.....	فصل نهم: آیا دههٔ ۱۹۳۰ باشکوه بود؟.....
۱۶۷.....	فصل دهم: بازارها همه‌جا را فراگرفتند.....
۱۷۷.....	فصل یازدهم: هدف‌گذاری تورم و نابرابری.....
۲۰۱.....	فصل دوازدهم: بازارهای داغ و سیاره‌ای داغ‌تر.....
۲۲۵.....	فصل سیزدهم: همه‌گیری کووید و پس از آن.....
۲۳۹.....	فصل چهاردهم: اقتصاد: گذشته، حال، و آینده.....
۲۵۴.....	نمایه.....

مقدمهٔ فرهاد نیلی

تاریخ گاه‌شمار رویدادها و حوادث پدیدآمده در گذشتهٔ ازدست‌رفته و بی‌اهمیت نیست؛ بلکه تلاشی است عالمانه و روش‌مند برای دستیابی به خودآگاهی جمعی دربارهٔ پیش‌رانه‌های تغییر در زندگی جوامع و ملل. تاریخ فراتر از مرور حوادث گذشتگان و بسیار گسترده‌تر و عمیق‌تر از شناخت رویدادها و چیدن آن‌ها در بستر زمان است. رخدادهایی که مورخین روایت می‌کنند رویین‌ترین بخش تاریخ‌اند؛ لایه‌های زیرین توضیح چرایی وقوع رویدادها هستند.

اگر تاریخ را صرفاً مطالعهٔ حوادث بدانیم، در هزارتوی پستی و بلندی‌های آن گم می‌شویم. تاریخی که حدود ۱۹۰ میلیارد انسان زیسته بر روی این کرهٔ آبی‌خاکی ساخته‌اند مملو از جزئیاتی است که به کار هیچ‌یک از انسان‌های امروز نمی‌آید؛ نه درسی برای فراگرفتن دارند و نه سرمشقی برای آموختن و پیروی از آن.

روایت‌های تاریخی سرشار از رویدادهایی‌اند که شکل‌گیری جوامع، تشکیل شهرها، برآمدن و زوال تمدن‌ها، پیدایش و انحطاط جوامع، تأسیس و سرنگونی امپراتوری‌ها، پیدایش آیین‌ها، هنجارها، رسوم‌ها، باورها، و تحول نهادها از برآیند آن‌ها ساخته شده‌اند. تاریخ این‌ها هست و این‌ها نیست. تاریخ قصهٔ تغییر است؛ تغییرات ممکن.

زندگی انسان طی ۷۰ هزار سال حیاتِ انسان خردمند را می‌توان برحسب دو نیرو تفسیر کرد: نظم‌های پایدار و تغییرات ماندگار. نظم‌های پایدار رشته‌های ناگسسته‌ای هستند که نسل‌ها را به هم پیوند می‌زنند و هویت بلندمدت انسان را می‌سازند. تلاش برای بقا در مواجهه با نیروهای ویرانگر از مهم‌ترین این نظم‌هاست. اما فراتر از بقا، انسان همواره تلاش کرده است دایرهٔ امکان را پیش راند و بهروزی خود را در مواجهه با کمبودها به بالاترین حد ممکن برساند. این دو کلان‌روند بسیاری از نیروهای دیگرِ پیش‌ران را توضیح می‌دهند.

تاریخِ مطالعهٔ تغییر است و بازشناسی تغییراتِ ممکن از ناممکن. برگ‌های تاریخ آن‌جا ورق می‌خورند که تغییراتِ مطلوب ولی ناممکن به مدد پیشرفت فناوری، ارتقای خرد جمعی، و تکامل نهادها ممکن می‌شوند. وقتی تغییرات مطلوبی که ناممکن تلقی می‌شدند ممکن گردند، اراده‌ها جزم می‌شوند و چرخ‌های تاریخ برای رقم‌زدن تغییرات به حرکت درمی‌آیند. این جاست که فرصت‌هایی برای تحول جوامع پدید می‌آیند، سبک‌زندگی‌ها و هنجارها تغییر می‌کنند، سقف پرواز انسان‌ها ارتقا می‌یابد، و در یک کلام، رشد میسر می‌شود. روی دیگر تاریخ آن‌جاست که انسان‌ها می‌آموزند تا در برابر تغییرات ناممکنی که ممکن می‌نمود تسلیم شوند؛ مرزهای ناممکن را بپذیرند و در برابر جبر طبیعت، جغرافیا، اقلیم، و باورها و هنجارها سر تسلیم فرود آورند.

از این منظر، تاریخ به موج‌های حاوی دو ساخت در برش‌های مختلف زندگی تقسیم می‌شود: برهه‌هایی که - به دلیل کاستی شعور، بی‌خردی، یا ضعف در همکاری - تغییر در دستورکار انسان‌ها نبوده است؛ و بازه‌هایی که انسان‌ها، با آگاهی از توانایی‌های خود، تغییرات ممکن را محقق کرده و در برابر تغییراتِ ناممکن تسلیم شده‌اند.

با این نگاه می‌توان تاریخ را براساس چرخش و تحول دوگانهٔ «تسلیم و تغییر» تفسیر کرد. رضایتمندی، کامیابی از تغییرات ممکن، هم‌زیستی با

تغییرات ناممکن، و افزایش توانایی برای پیش‌برد مرزهای امکان برای تبدیل ناممکن‌ها به ممکن است. این جاست که حسرت، تسلیم در برابر تغییرات ممکن، و خرد و بصیرت، درک مرزهای ممکن از ناممکن است.

تاریخ قطعی و محتوم نیست؛ تصادفی هم نیست. آینده زاده تصمیمات گذشته و حال است؛ تصمیماتی که در بطن الزامات و محدودیت‌ها میسر و محقق می‌شوند. ممکن است وقوع رخدادها در سطح خرد تصادفی به نظر برسد، ولی در سطح کلان از قانونمندی‌هایی تبعیت می‌کند که فهم و درک آن‌ها ارزشمندترین تحفه تاریخ به انسان است.

تاریخ بزرگ‌ترین معلم بشر است؛ آن‌جا که می‌آموزد چه بخش‌هایی از زندگی قابل‌تغییر و کدام قسمت‌ها غیرقابل‌تغییرند؛ تغییرات چگونه و براساس کدام قانونمندی‌ها ایجاد می‌شوند؛ و دینامیک تبدیل محدوده تغییرات ناممکن به ممکن تابع کدام قوانین است. مسائل زندگی جمعی در تلاقی تغییرات مطلوب و ممکن تعریف می‌شوند. این مستلزم تمرکز منابع محدود انسان‌ها (به‌خصوص، توجه رهبران فکری، سیاسی، و اجتماعی) بر تغییرات ممکن و انصراف توجه و اهتمام از قلمرو ناممکن‌ها به ممکن‌هاست.

انسان، طی ده‌ها هزار سال حیات اجتماعی خود، در برابر تغییرناپذیری‌های جغرافیایی، زیستی، اقلیمی، و اجتماعی تسلیم شده و به قانونمندی‌های فیزیک، شیمی، زیست‌شناسی، و زمین‌شناسی تمکین کرده است. اما از سوی دیگر، در عرصه اداره جوامع، نظم‌های سیاسی، اجتماعی، و اقتصادی مختلفی وجود داشته است که همگی انسان‌ساخت بوده و براساس مفاهیم اعتباریِ باورپذیر شکل گرفته‌اند.

اساساً رمز بقای انسان، به‌رغم ضعف شدید در توانایی‌های فیزیکی، ساختن گروه‌های اجتماعی حول مفاهیم اعتباریِ باورپذیر است؛ هر چه روایتِ باورپذیرتر و قصه‌هایش جذاب‌تر، گروه‌ها بزرگ‌تر و منسجم‌تر. روایت‌های باورپذیر برنامه‌ریزی، سازمان‌دهی، و تقسیم‌کار در قالب

گروه‌های اجتماعی را میسر و اقدامات جمعی منظم در مقیاس‌های بسیار بزرگ بین افراد غریبه را تسهیل می‌کنند.

روایت‌ها مفاهیم اعتباری، باورها، و هنجارها را می‌سازند و سطح تازه‌ای از واقعیت را خلق می‌کنند؛ واقعیت‌هایی که پیش از آن وجود نداشتند. پیش از پیدایش روایت‌ها، جهان با دو لایه از واقعیت تعریف می‌شد. روایت‌ها لایه سوم به آن افزودند و جهان سومی آفریدند: جهان مفاهیم بین‌الذهانی.

جهان اول مجموعه اشیا و پدیده‌هایی است که مستقل از آگاهی ما و بیرون از دایره حس و ادراک ما وجود دارند: کوه‌ها، دریاها، جنگل‌ها، انسان‌ها، حیوانات، ستاره‌ها، و کهکشان‌ها. اختلاف ما در درک خود از جهان اول ناشی از نادانی ماست. لذا، درک ما از جهان اول با پیشرفت علم هم‌گرا می‌شود.

جهان دوم دنیای احساسات و عواطف، عشق‌ها و نفرت‌ها، دردها و شادی‌ها، سرخوردگی‌ها و کامیابی‌های ماست. به تعداد انسان‌ها، و درون هرکدام، یک جهان دوم وجود دارد. روایت‌های باورپذیر لایه سوم جهان را می‌سازند؛ مملو از مفاهیم اعتباری مشترک در ذهن انسان‌هایی که آن روایت‌ها را می‌پذیرند. قوانین و مقررات، عقاید و باورها، ترتیبات حقوقی و مدیریتی، از جمله ملت‌ها و شرکت‌ها، عناصر جهان سوم‌اند.

جمعیت ایران، رشته‌کوه البرز، قلعه دماوند، رود کارون، میدان نقش جهان، و باغ ارم شیراز، همگی، در جهان اول‌اند؛ ولی کشور ایران، شامل مجموعه به هم پیوسته و سازگاری از ترتیبات حقوقی، سیاسی، اجتماعی، و اقتصادی، مفهومی است در جهان سوم، که فقط در ذهن آن‌هایی که ایران را می‌شناسند - و با شنیدن نامش، آن ترتیبات را به یاد می‌آورند و به پیامدهای آن واقف‌اند - وجود دارد. این جهان حریم اختصاصی انسان است. سایر موجودات توان خلق مفاهیم اعتباری بین‌الذهانی را ندارند.

تاریخ اقتصادی جهان روایت چگونگی شکل‌گیری نیروهای اقتصادی برای به‌زیستی در مواجهه با کمیابی‌ها در بستر زمان است؛ و اقتصاد دانش‌چیستی، چرایی، و چگونگی به‌زیستی اجتماعی؛ کمبودهایی که با پیشرفت مرزهای بهروزی تغییر شکل می‌دهند. مصاف بی‌پایان نیروهای پیش‌ران به‌زیستی با محدودیت‌های اقلیمی، اجتماعی، و سیاسی کلان‌روایت تاریخ اقتصادی جهان را می‌سازد. اندرو لی، نویسنده کتاب حاضر، از روایتگران این داستان است.

کتاب اقتصاد چگونه جهان را توضیح می‌دهد مملو از رویداد است اما، برخلاف کتاب‌های تاریخ، رویدادها را برحسب زمان وقوع به هم پیوند نمی‌زند. لی وقایع تاریخی را برحسب نیروهای اقتصادی پدیدآورنده آن‌ها صورت‌بندی می‌کند و خردمندانه از چیستی تاریخ به چرایی آن می‌گذرد. تفسیرهای اقتصادی این کتاب رشته‌هایی هستند که رویدادها را در تحلیل علی به هم وصل می‌کنند و بینش می‌آفرینند.

در کتب متعارف تاریخی، زمان وقوع رویدادها به هم مرتبط‌اند. مورخ رویدادها را برحسب زمان تحقق مرتب و، با حفظ ترتیب زمانی در درازای تاریخ، برآیند تصمیمات افراد و سیر کلی جوامع را پیگیری می‌کند. اندرو لی رویدادها را برحسب نیروهای پیش‌ران آن‌ها دنبال هم می‌چیند. کتاب‌های تاریخ مملو از توضیح چیستی رویدادها و اثر یگانه اندرو لی گنجینه‌ای است از چرایی وقوع کلان‌رویدادها.

تاریخ سهل و ممتنع است؛ سهل است چون همه تاحدی بخش‌هایی از آن را شنیده‌ایم و می‌پنداریم که با آن آشناییم؛ ممتنع است چون بسیار کم از آن می‌دانیم. رازهای هستی در پس رویدادهای تاریخ سربه‌مهرند و تعداد بسیار اندکی از حکمای تاریخ و فیلسوفان این علم پیچیده با آن آشنایند. اندرو لی معتقد است که قوی‌ترین بینش‌ها از تعداد انگشت‌شماری ایده‌های بزرگ ناشی می‌شوند. او آن ایده‌های ناب و رازهای عمیق هستی را

به ما می‌نمایاند. لذا این کتاب، بیش از آن‌که تاریخی باشد، هستی‌شناسانه است.

کتاب اقتصاد چگونه جهان را توضیح می‌دهد آینه‌ای است در برابر تاریخ جهان؛ در درازایی ۷۰ هزارساله و پهنایی به وسعت کره زمین؛ آینه‌ای مقعر با چند نقطه کانونی، به گونه‌ای که تفسیر همه رویدادها را بر چند ایده بنیادین فرود می‌آورد. ادعای لی در این کتاب بزرگ، سنگین، و فراگیر است. او ادعا می‌کند که تعداد محدودی ایده‌های ناب اقتصادی می‌توانند خط داستان تاریخ جهان را توضیح دهند؛ نیروهای پنهان در پشت وقایع و رویدادهای به ظاهر منفرد و جدا افتاده. او نشان می‌دهد که گرچه علم اقتصاد، در مقیاس تاریخ بشر، نوپاست و چندصدسال بیش‌تر قدمت ندارد، نیروهای اقتصادی همواره با نیاکان ما بوده و از چنددهه‌زار سال پیش در پس رویدادها وجود داشته‌اند.

او نیروهای پنهان در پس جنگ‌ها، جنبش‌های دینی، و دگرگونی‌های اجتماعی را توضیح می‌دهد. توضیحات او انتزاعی نیستند؛ بلکه خمیرمایه آن‌ها رویدادهایی هستند که همه درباره آن‌ها شنیده‌ایم: جنگ‌ها، کشورگشایی‌ها، هجوم استعمارگران برای تسخیر امریکا و افریقا؛ و در یک کلام، فراز و فرود ملت‌ها.

انقلاب صنعتی مهم‌ترین نقطه عطف تاریخ اقتصادی جهان است؛ مجموعه‌ای از انقلاب‌های درهم‌تنیده فناورانه، شهری، تجاری، و مالی. همه چیز با انقلاب صنعتی تغییر کرد. از آن زمان تا امروز، جمعیت جهان هشت برابر و امید به زندگی بیش از دو برابر شده، درآمد واقعی چهارده برابر شده، و میانگین قد انسان‌ها ده سانتی‌متر افزایش یافته است. به دنبال آن و با تأخیری طولانی، چرخش چین و هند، به ترتیب در سال‌های ۱۹۷۸ و ۱۹۹۰، از سیاست‌های کنترل مرکزی به سمت اقتصاد بازار رشد اقتصادی را در این دو کشور به راه انداخته و پیش‌رانه رشد اقتصاد جهانی شده، سطح درآمد و به دنبال آن رفاه اجتماعی را به تدریج ارتقا داده، و جایگاه جهانی

چین و هند را پس از قرون طولانی دورافتادگی از جهان دوباره معنادار و متمایز کرده است.

اندرو لی، خود، اقتصاددانی سیاست مدار است. او استاد کرسی اقتصاد در دانشگاه ملی استرالیا (۲۰۰۴-۲۰۱۰)، عضو پارلمان استرالیا (از سال ۲۰۱۰)، معاون پارلمانی نخست وزیر استرالیا (۲۰۱۳)، وزیر سایه خزانه داری (۲۰۱۳-۲۰۱۹)، و در حال حاضر دستیار وزیر بهره‌وری، رقابت، خیریه، و خزانه داری استرالیا است.

لی در این کتاب در پی شناساندن چگونگی شکل دهی تاریخ جهان توسط نیروهای اقتصادی پنهان در پشت جنگ‌ها، جنبش‌های دینی، و دگرگونی‌های اجتماعی است. به خوانندگانی که به درک عمیق‌تر نیروهای اصلی پیش‌ران فرایند توسعه در بلندمدت علاقه‌مندند، و تحلیل‌هایی عمیق‌تر از کتاب حاضر را می‌جویند، مطالعه شاهکار اُدد گُور، سرگذشت انسان: خاستگاه‌های ثروت و نابرابری،^۱ به عنوان کتاب مکمل توصیه می‌شود.

کتاب اقتصاد چگونه جهان را توضیح می‌دهد از نظر رویکرد اقتصادی به تاریخ و نظریه پردازی در مورد علل رخدادها و نیز پوشش تاریخ ۷۰ هزارساله انسان خردمند مشابه کتاب ساختار و دگرگونی در تاریخ اقتصادی اثر داگلاس نورث^۲ است؛ با این تفاوت که کتاب نورث فنی‌تر، انتزاعی‌تر، و به کتاب درسی شبیه‌تر است. کتاب مرتبط دیگر تاریخ مختصر اقتصاد نوشته نیل کیشینی^۳ است. سبک کیشینی تحلیل موضوعی تاریخ اقتصادی جهان در گفتارهایی بسیار کوتاه و به همان اندازه کم‌عمق ولی ساده و خواندنی است. این اثر همچنین ارجاع بسیار کم‌تری به رویدادها و حوادث مهم تاریخ جهان دارد.

۱. ترجمه علیرضا شفیعی‌نسب، نشر ترجمان، ۱۴۰۲.

۲. ترجمه غلامرضا آزاد (ارمکی)، نشر نی، ۱۳۷۹.

۳. ترجمه علی فروتن، انتشارات دنیای اقتصاد، ۱۴۰۱.

اما اگر شما از آن گروه انسان‌های کنجکاوی هستید که پرسش‌های عمیقی از این دست ذهن شما را به خود مشغول کرده- جهان چرا و چگونه این‌گونه شد؟ جهانی که در آن زندگی می‌کنیم تا چه حد حاصل تصادف و تا چه میزان نتیجهٔ قانونمندی‌های متعین و قطعی است؟ اقتصاد به چه کار غیراقتصاددان‌ها می‌آید و در فهم چه پدیده‌هایی به ما کمک می‌کند؟ آیا فراتر از علوم طبیعی، اقتصاد نیز به گشودن رازهای سربه‌مهر هستی کمک می‌کند؟ اگر بله، کجا و چگونه؟- این کتاب برای شماست.

سیر تاریخی رویدادها در این کتاب سرشار از بینش و آگاهی و رویکرد نویسنده در تفسیر اقتصادی وقایع به‌ظاهر آشنا مملو از حکمت و خرد است. این جانب به همکاران عزیز خود در دانشکده‌های اقتصاد دانشگاه‌های سرتاسر کشور انتخاب این کتاب را به عنوان کتاب اصلی درس «تاریخ اقتصادی جهان» و کتاب پشتیبان درس «مبانی اقتصاد» قویاً توصیه می‌کنم.

از انتشارات دُکسا به خاطر اهتمام به نشر این اثر ارزشمند سپاس‌گزارم و دست‌مترجم گرامی، آقای وحید موسوی، را به خاطر ترجمهٔ سلیس و روان کتاب به گرمی می‌فشارم.

فرهاد نیلی

تهران، شهریور ۱۴۰۴